Elena Wynalek

Baszkiński Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. M. Akmułły w Ufie

**NAUCZANIE JĘZYKA POLSKIEGO I ROSYJSKIEGO JAKO
OBCEGO W OPARCIU O WYBRANE ZNACZĄCE DZIEŁA
KULTURY OBU NARODÓW NA PRZYKŁADZIE POEMATÓW
ADAMA MICKIEWICZA *PAN TADEUSZ* I ALEKSANDRA
PUSZKINA *EUGENIUSZ ONIEGIN***

SŁOWA KLUCZOWE: tekst kultury, dydaktyka języków obcych, stopień znajomości języka, ćwiczenie językowe, analiza tekstu

W nauczaniu języka często stosujemy jako materiał do ćwiczeń ważne dla kultury danego kraju teksty. Jest to szczególnie istotne także w nauczaniu języka jako obcego. Za pomocą takich tekstów pomagamy uczniom poznawać kulturę kraju, w którym tym językiem będą się posługiwać.

W nauczaniu języka polskiego jako obcego takim tekstem może zostać *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza. Powszechnie wiadomo, że poemat ten jest epopeją narodową, biblią polskości, jednym z najważniejszych dzieł literatury polskiej, chociaż trzeba zdać sobie sprawę, że język *Pana Tadeusza* nie jest polszczyzną współczesną. Dlatego niezbędnym jest udzielanie, poznającemu język i kulturę polską ucznia, komentarzy kulturologicznych, m.in. na przykładzie fragmentu o bigosie (jedno z reprezentacyjnych dań kuchni polskiej), opisu ubrania Zosi w *Księdze Jedenastej* („narodowa szata”) itp.

W przypadku nauczania języka polskiego jako obcego uczniów rosyjskojęzycznych ciekawym wydaje się porównanie znaczących tekstów kultury. W rosyjskiej literaturze takim tekstem może być poemat Aleksandra Puszkina *Eugeniusz Oniegin*.

Oba dzieła, które na pierwszy rzut oka bardzo się różnią, mają jednak ze sobą wiele wspólnego. Są w nich opisane jednakowe realia (odzież, jedzenie, gospodarstwo, wystrój pokoi), jednakowe sytuacje (uczta i święto w domu Larynych i u Sędziego, „jarmark panien” w Moskwie i towarzystwo w domu Sędziego w pierwszych księgach, wychowanie młodego człowieka, pojedynkowanie się).

W chwili obecnej wykonuję projekt „*Zabawy, spory w one lata...*” (*Kultura życia codziennego arystokracji rosyjskiej i polskiej szlachty w XIX w. na podstawie poematów Adama Mickiewicza „Pan Tadeusz” i Aleksandra Puszkina „Eugeniusz*

Oniegin”) finansowany przez Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia. Wynikiem projektu będzie monografia zawierająca badanie kulturowe życia codziennego Rosjan i Polaków. Badanie to będzie miało wartość nie tylko naukową, ale również praktyczną. W monografii przewidziany jest rozdział metodyczny, opisujący koncepcję i scenariusze lektur z *Pana Tadeusza* i *Eugeniusza Oniegina* w szkole polskiej i rosyjskiej na podstawie przeprowadzonego badania. Scenariusze i koncepcje te będą również realizowane w placówkach dydaktycznych w Rosji i w Polsce. W badaniu wezmą udział: Niedzielna Szkoła Polska w Ufie (lekcje języka polskiego jako obcego, lekcje literatury polskiej), Szkoła Średnia nr 100 w Ufie (lekcje literatury rosyjskiej, kółko języka polskiego) oraz Zespół Szkół Gminy Olecko (lekcje z języka polskiego, z języka rosyjskiego jako obcego). W badaniu weźmie także udział Baszkirski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. M. Akmułły w Ufie, którego filią jest Szkoła Średnia nr 100 w Ufie. Celem zajęć będzie:

- zapoznanie uczniów z największymi dziełami literatury polskiej i rosyjskiej (choćby wymienione dzieła literackie zajmują swoje miejsce w literaturze nie tylko narodowej, ale również światowej, uczniowie szkół rosyjskich, a nawet dorośli miłośnicy literatury mało znają *Pana Tadeusza*, nie każdy przeciętny Rosjanin przeczytał poemat Mickiewicza; również w Polsce są miłośnicy Puszkina, ale w szkole polskiej nie ma lektur z twórczości tego poety);
- poznawanie na podstawie wymienionych tekstów kultury obu krajów (tzw. lekcja syntetyczna w ujęciu dydaktycznej tradycji rosyjskiej, czyli lekcja zawierająca w sobie informacje z kilku przedmiotów przy nauczaniu jednego tematu, wątku albo zjawiska. Przy takim podejściu wydzielamy zwykle wiodący przedmiot i dyscypliny wspomagające);
- zainteresowanie uczniów obcą kulturą i literaturą, aby zmobilizować i zachęcić ucznia do dalszego samokształcenia w tym kierunku.

Szkoła rosyjska w odróżnieniu od szkoły polskiej dzieli materiał programowy z języka i literatury na 2 przedmioty: *Język rosyjski* i *Literatura rosyjska*. Lektura z *Eugeniusza Oniegina* odbywa się w 9 klasie w ramach przedmiotu *Literatura rosyjska*, według różnych programów edukacyjnych [Курдюмова и пр., 2006; Киселев и пр., 2010; *Программа по литературе...*, 2008], zaplanowano na to 7–9 godzin. Uwaga we wszystkich programach przy lekturze skupia się na charakterystyce postaciach Eugeniusza Oniegina, Lenskiego, Olgi i Tatiany oraz na rozpatrzeniu cech całego poematu jako utworu lirycznego i jako „encyklopedii życia rosyjskiego” (przeznacza się na to zwykle 1 godzinę). Analizując scenariusze lekcji poświęconych ostatniemu tematowi można powiedzieć, iż rzadko nauczyciel stara się w pełni przeanalizować z uczniami realia życia codziennego w poemacie, mówiąc o realizmie, epiczności, liryzmie w utworze; czasami zwraca się uwagę na jeden z aspektów życia codziennego, np. jedzenie (spotkałam w Internecie kilka propozycji scenariuszy lekcji, w których chodzi o jedzenie i dania, chociaż temat lekcji brzmi: *Eugeniusz*

Oniegin encyklopedią życia rosyjskiego). W ramach przedmiotu *Język rosyjski* można spotkać fragmenty z *Eugeniusza Oniegina* jako materiał dla różnego rodzaju ćwiczeń językowych. W młodszych klasach uczniowie zapoznawają się z fragmentami z *Eugeniusza Oniegina*, opisującymi przyrodę (najsłynniejsze to: *Już dzień się kończył coraz wcześniej...*, *Jaśniej niż sal posadzka gładka...*, *Zima!... Wesóło pohukując...*). Przy czym fragmenty te są podane jako wiersze autorstwa A. Puszkina i wcale nie jest zaznaczone w podręczniku, że to są fragmenty słynnego poematu, chociaż zna je na pamięć prawie każdy Rosjanin.

W szkole polskiej poznawanie przez uczniów *Pana Tadeusza* rozpoczyna się w gimnazjum. W tym okresie uczniom proponowane są do czytania tylko fragmenty poematu. W odróżnianiu od szkoły rosyjskiej zawsze jest podkreślane, że to są fragmenty słynnego dzieła A. Mickiewicza. Zawierają one również najczęściej opisy przyrody (np. opis ogródka Zosi z *Księgi Pierwszej*, opis dwóch stawów i młynu z *Księgi Ósmej*, walkę z niedźwiedziem z *Księgi czwartej*) i są podawane po to, żeby nauczyć uczniów analizować tekst poetycki. Natomiast w szkole ponadgimnazjalnej według starej i nowej podstawy programowej należy uczniom zalecić *Pana Tadeusza* do przeczytania w całości. Po przeanalizowaniu 3 podręczników z języka polskiego [Rosiek i in., 2003; Nawarecki i Siwicka, 2009; Miazga i Majerowski, 2011] można stwierdzić, że główne tematy ukazujące się we wszystkich podręcznikach to: gatunki literackie w poemacie; obraz ojczyzny, tradycja i historia; przyroda w *Panu Tadeuszu*. Mam wrażenie, że w szkole polskiej przy tej lekturze większą uwagę zwracano na rozpatrzenie realiów życia codziennego niż w szkole rosyjskiej przy lekturze *Eugeniusz Oniegina*.

Analizowane tematy w nauczaniu obu poematów w szkole pozwalają znaleźć wspólne punkty, na podstawie których można byłoby zbudować zajęcia, polegające na porównywaniu poematów z punktu widzenia kulturoznawczego, nie odbiegając za bardzo od programu podstawowego, jedynie pogłębiając go. Mogą to więc być lekcje poświęcone: 1) ogólnej analizie obu poematów jako „encyklopedii życia”, znalezieniu wspólnych tematów (opisanie gospodarstwa, pojedynku, historia kształcenia młodego człowieka, etykieta na spotkaniu towarzyskim, kuchnia i jedzenie), cech różnych gatunków literackich (epopeja, poemat, powieść itd.); 2) rozpatrzeniu realiów historycznych (ubrania, postacie historyczne, miejsca historyczne itp.) i tradycji narodowych w poematach (wróżby w *Eugeniuszu Onieginie*, odprawianie mszy, zajazdy w *Panu Tadeuszu*); 3) na podstawie analizy postaci z obu dzieł można proponować uczniom rozpoznanie bohaterów-sobowtórów (Eugeniusz i Hrabia, Leński i Hrabia, Zosia i Tatiana, Telimena i księżna Alina, Sędzia i Dymitr Larin, Sędzia i wujek Eugeniusza), przeanalizowanie ich wspólnych i odmiennych cech. Pierwsze dwie propozycje uzupełniłyby brak analizy ogólnej *Eugeniusza Oniegina* na lekcjach w szkole rosyjskiej, ostatnia propozycja uzupełniłaby braki szczegółowej charakterystyki głównych postaci *Pana Tadeusza* na lekcjach w szkole polskiej. Wymienione tematy mogą być wybrane (wskazane) zarówno w ramach nauczania literatury w szkole rosyjskiej i w ra-

mach przedmiotu *Język polski* w szkole polskiej, jak i w nauczaniu języków polskiego i rosyjskiego jako obcych.

Sprawą oczywistą pozostaje fakt, że takie lekcje muszą być poprzedzone dodatkową pracą, która ma na celu zapoznanie uczniów z dziełem literackim, którego oni nie mają w programie szkolnym (dla polskich uczniów to *Eugeniusz Oniegin*, dla rosyjskich — *Pan Tadeusz*). Praca ta może być przeprowadzona w następujący sposób:

1. Nauczyciel zadaje uczniom przeczytanie poematu w domu jako dodatkową lekturę (szkoła średnia w Rosji, szkoła gimnazjalna i ponadgimnazjalna w Polsce).
2. Nauczyciel w ramach zajęć szkolnych, w ciągu kilku lekcji zapoznaje uczniów z dziełem literackim. Możliwość taka istnieje dla nauczycieli i uczniów Niedzielnej Szkoły Polskiej w Ufie, gdzie nauczyciel według swoich własnych intencji może zmieniać treść zajęć w zależności od liczby uczniów i ich wieku (do niedzielnej szkoły uczniowie przychodzą dobrowolnie w różnym wieku, istnieją klasy ze względu na starszy, średni i młodszy poziom nauczania) oraz programu kulturowego zaplanowanego w bieżącym roku (szkoła ściśle współpracuje z Centrum Kultury i Oświaty Polskiej i aktywnie uczestniczy w jego imprezach kulturalnych, obie placówki mają wspólny plan działań). Przy tym fragmenty poematu mogą być czytane po polsku i po rosyjsku według życzenia nauczyciela i jego celów dydaktycznych.
3. Wśród uczniów klas średnich szkoły rosyjskiej (5-8 klasy) i polskich gimnazjów dobrym tematem dla lekcji będzie: *Przyroda w dziełach Puszkina i Mickiewicza*. Klimat Rosji i Polski bardzo się różni. Tak się stało, że Puszkina w swoim dziele daje piękne opisy później jesieni i zimy, pejzażów, które rzadko można spotkać w Polsce — całkiem zamrożona rzeka, wielkie zasypy śniegu, ostry mróz, który bardzo szkodliwie może oddziaływać na organizm (wspomnijmy *urwisa*, [który] *odmroził sobie palec*). Natomiast w *Panu Tadeuszu* spotykamy pejzaże letnie, bo główna akcja poematu obejmuje tylko 5 letnich dni. W tym temacie sensowną wydaje się propozycja nauczyciela, w ramach nauczania języka jako obcego, przeczytać słynne fragmenty z Mickiewicza i Puszkina i porównać opisane pejzaże z tym, co uczniowie widzą za oknem. Uczniowie mogą odpowiedzieć na pytania: czy są w Polsce takie mrozy jak w Rosji; czy podobna jest pogoda w Polsce i w Rosji w październiku, jak to opisuje Puszkina we fragmencie *Już dzień się kończył coraz wcześniej...*; czy spotyka się w Rosji takie jeziora, jak w opisie Mickiewicza; czy widział ktoś z uczniów rosyjskich młyn podobny do mickiewiczowskiego; czy w Rosji i Polsce rosną podobne rośliny itd. Oczywiście taki materiał będzie dobrym dla nauczania się obcych słów z grup tematycznych „Przyroda”, „Pogoda”.
4. W klasach naczelnich w Rosji (w polskiej — szkole podstawowej), na młodszym poziomie nauczania w Niedzielnej Szkole Polskiej w Ufie lektury mogą

być prowadzone bez specjalnych przygotowań, gdyż uczniowie w tym wieku jeszcze nie mieli lektur ani z *Pana Tadeusza* w szkole polskiej, ani z *Eugeniusza Oniegina* w szkole rosyjskiej. Zajęcia takie posłużą zatem jako wprowadzenie do przyszłych lektur. W takiej lekcji głównym materiałem oczywiście musi stać się nie materiał literaturoznawczy tylko językowy, którego nauczanie musi być oparte na jednym albo na obu wymienionych tekstach. Wielkim powodzeniem wśród uczniów 6 klasy Szkoły Średniej nr 15 w Ufie cieszyła się przeprowadzona na tej zasadzie lekcja z języka rosyjskiego pt. *Imiesłowy*. Za materiał językowy posłużyły fragmenty z utworu *Słowo o pulku Igora*, eposu starorusyjskiego, lektury, która jest zaplanowana w programie nauczania w 9 klasie [Слободян, 2008].

Poza lekcjami można zaproponować uczniom następujące formy aktywności dla lepszego poznawania świata obu poematów: konkurs rysunków i ilustracji do obu poematów, zadania twórcze polegające na napisaniu stylizacji albo parodii na *Eugeniusza Oniegina* albo *Pana Tadeusza* (parodie na *Eugeniusza Oniegina* w rosyjskiej tradycji folklorystycznej są liczne, mają długą historię i mogłyby stać tematem oddzielnego rozważania naukowego), eksperyment kulturologiczny polegający na przeniesieniu bohaterów z *Eugeniusza Oniegina* do realiów eposu *Pan Tadeusz* i odwrotnie, możliwe tu są opracowania na przykładowe tematy: *Co byłoby gdyby Eugeniusz Oniegin znalazł się w Soplicowie?*, *Kariera Tadeusza Soplicy w Petersburgu*, *Czy mogliby się przyjaźnić Eugeniusz Oniegin i Hrabia*, *Czy mogliby się przyjaźnić Hrabia i Włodzimierz Lenski*; konkurs recytacji, szkolny teatrzyk (Imieniny u Larynych, odwiedziny Larynych przez Eugeniusza i Leńskiego, spotkanie z Tatianą w Petersburgu, sen Tatiany; kolacja u Sędziego w *Księdze Pierwszej*, spór o charty, Tadeusz i Telimena, anegdota petersburska Telimeny, spotkanie Hrabiego i Zosi w sadzie, pożegnania Tadeusza i Hrabiego z *Księgi Dziesiątej*), szkolne gazetki. Takie formy aktywności można zaproponować uczniom tak w języku ojczystym, jak i obcym.

Jako materiał faktologiczny radzę korzystać oczywiście z oryginalnych tekstów. W razie potrzeby, np. na zajęciach z języka obcego albo w klasach z niskim poziomem znajomości języka obcego, można korzystać z przekładów. W przypadku wprowadzania *Eugeniusza Oniegina* w szkole polskiej radziłabym korzystać jedynie z „klasycznego” przekładu Adama Ważyka, chociaż istnieje kilka przekładów poematu na język polski. Przekład Adama Ważyka wykonany w XX wieku jest najbardziej dostępnym i rozpowszechnionym, stąd najprawdopodobniej uczniowie w domu poza zajęciami będą czytali właśnie tę pozycję. Inne przekłady pochodzą z XIX-tego i z przełomu XIX i XX-tego wieku, więc polszczyzna, którą posługiwali się tłumacze może dla współczesnych dzieci okazać się archaiczną i niezrozumiałą. Istnieją trzy przekłady *Pana Tadeusza* wykonane w wieku XX, które mogą być jednakowo dobrze wykorzystane w szkole rosyjskiej w celach zapoznania się uczniów z eposem. Za przekład „klasyczny” uważa się pracę S. Akse-

nowej-Mar, który najczęściej można spotkać w bibliotekach rosyjskich. Dwa inne przekłady, M. Pawłowej i nowoczesny przekład S. Swiackiego, spotyka się znacznie rzadziej. Przekład Swiackiego jest rozpowszechniany przez polskie placówki dyplomatyczne w Rosji wśród środowisk polonijnych i będzie wykorzystany na zajęciach w Niedzielnej Szkole Polskiej w Ufie.

Wymienione rodzaje i formy zajęć porównawczych mogłyby stać się nie tylko bodźcem dla ciekawych rozważań kulturoznawczych i ćwiczeń językowych (porównanie przekładu i oryginału, czytanie dzieła literatury ojczyźnej w języku obcym, porównanie opisów jednakowych sytuacji w dwóch dziełach), ale także pomogłoby utrwalać pozytywny obraz Polaka w oczach Rosjan i odwrotnie. Cel taki jest zgodny z wypowiedzią dra Hieronima Grali (na konferencji *Polska Polityka Wschodnia* w 2011, w panelu *Rusofile i rusofobi. Jak racjonalnie rozmawiać z Rosją?*) o strategicznych zadaniach polskich placówek dyplomatycznych na Wschodzie.

BIBLIOGRAFIA

- КУРДИУМОВА Т. Ф., ДЕМИДОВА Н. А., КОЛОКОЛЬЦЕВ Е. Н. и др., 2006, *Литература: программа по литературе для общеобразовательных учреждений. 5–11 класс*, Москва.
- КИСЕЛЕВ А. К., КУТУЗОВ А. Г., РОМАНИЧЕВА Е. С., 2010, *Литература. Программа для общеобразовательных учреждений. 5–11 класс*, Москва.
- КОРОВИН В. Я. (red.), 2008, *Программа по литературе. 5–11 классы (базовый уровень)*, Москва.
- ROSIEK S. i in., 2003, *Między tekstami. Język polski. Podręcznik dla liceum i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Część 3: Romantyzm (Echa współczesne)*, Gdańsk.
- NAWARECKI A., SIWICKA D., 2009, *Przeszłość to dziś. Literatura, język, kultura. Klasa 2., Część 1*, Warszawa.
- МІАЗГА М., МАЈЕРОВСКИ А., 2011, *Zrozumieć tekst — zrozumieć człowieka. Język polski, klasa 2*, Warszawa.
- СЛОБОДЯН Е., 2008, *Использование Параллельного корпуса переводов „Слова о полку Игореве” в преподавании русского языка в школе [w:] Материалы XIX Международной конференции „Применение новых технологий в образовании”. 26–27 июня 2008 г., Троицк, s. 214–217.*